"Man feysbukdan ziyan görmamişəm. Burda hər kəs tərbiyəsinə, dünyagörüşünə, əqidəsinə, savadına uyğun davranır"

Tənirəmiş jurnalist, sosioloq, Darəbağ mühacirəsi veteranı İlham Tumasın "Sherg.az"ə müsahibəsini təqdim edirik.

- Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin yaranmasının 100 illiyi münasibəti ilə ölkə başçısı bu ilin "AXC ili" elan olunmasına dair sərəncamını imzaladı. Prezidentin təşəbbüsünü necə qiymətləndirirsiniz?

- Hələ rəhmətlik Heydər Əliyevin vaxtında Cümhuriyyətə bağlı xeyli tədqiqatlar aparıldı. Ancaq indiki sərəncam ona görə xüsusi əhəmiyyət kəsb edir ki, bu il həm Cümhuriyyətin 100 illiyidir, həm də bu savaşçım cümhuriyyətlə bağlı geniş araşdırmaların aparılmasına xeyli impuls verəcək. Cümhuriyyət dövrü ilə bağlı məsələlər hələ də tam araşdırılmayıb. Bizsən, kökündən yanlış mövzular yaratmış ideologiyaların qalıqlarını yeyirlər. Feysbukda 'Bela-bela işlər sahibsiz yaradıldı, deyim ki, çox uğurlu layihədir. Azərbaycan tarixinin müxtəlif dövrlərinə aid məlumatlar, böyük şəxsiyyətlərin həyatı, fəaliyyəti təqdim olunur. Ancaq Səməd bəy Mehmandarovla bağlı hazırlanan işdə bəzi səhvlər yol verilib. Əslində bu onların səhvi də deyil. O səhvə həmin dövrü araşdıran tədqiqatçıların əksəriyyəti düşüb. 1920-ci ildə Mehmandarovu alində süpürgə küçə süpürakən göndərir. Bəs bu, 1918-ci ildə ayrı-ayrı tədqiqatçılar yazıblar, hamısı da "deyirlər", "görürlər" kimi sözlərlə tövsiyyələrini, amma bela fakt yoxdur. Onu bu vaziyyətdə kim görüb, na vaxt gönüb, televizorun olmadığı zamanda kim taşıyıb? Bu, bir Azərbaycan general haqqda şərafsiz bir dezinformasiyadır. Hələ bundan irali gedib daha böyük qələtlərə yol verənlər də var: "General Samad bəy Mehmandarovu saqqalıyla ayaqyoluna tomizləməyə məcbur edirmişlər, o da tamizləyirmiş...".

Bu kimi fikirləri yazanlar, Allah qoysaaa, bolşeviklərin necə amansız olduqlarını göstərdikləri zəni edirlər. Ancaq burada bir maqamı unudurlar: bolşevik əsgərləri ne qədər amansız və tərbiyəsiz olurlar-olsunlar, ne ləb odirlar-etirlər, öz işləridir, general Samad bəy Sadıq bəy oğlu Mehmandarov bunu eləyərdimi? Onnı qanlı döyüşlərdə keçmiş, defolatla ölümün gözünə dik baxmış, Rus-Yapon müharibəsində asir düşərkən yapnilərin "bir dəfə mühərribədə işlirək etmayacayam, itlizəmi ver, azadsan" tələbine rəğmən və məsələ yalnıza qoyuldu. Dövlət belə məsələləri diqqatdə saxlamalıdır. Bundan başqa, Fətəli xan Xoyskinin, Mirzə Şəfinin, Həsən bəy Ağayevin, Hacınskinin maraqları ordadır. Əslində, Azərbaycan, o cəmdən Gürcüstanda qalması yaxşı haldır. Gürcanda maraqlanmalı, onlar kimlərdir, onların fəaliyyətini öyranmaya başlamalıyıq. Düşünürəm ki, Cümhuriyyət qurucularının adı ətrafında mübahisələr orada qalsa yaxşıdır. Amma mütlə diqqətdə saxlanılmalı, bir-birini zəmbərələ da tapmalıdılar.

- Bu il qardaş Türkiyədə və Azərbaycanda Qafqaz İslam Ordusunun 100 illiyi qeyd olunacaq. Azərbaycan və Türkiyə bu tarixi hadisələri, haqlıqətləri daha geniş ərazilərə yaymaq üçün nə kimi fəaliyyətlər aparmalıdır?

- Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının Dilçilik İnstitutu və Orfoqrafiya Komissiyasının bazı ədalətsiz yazılışına dəyişiklik edilməsinə dair təkliflər də son ayların ən aktual mövzularından-dir. Sizcə, indiki halda bu dəyişikliklərə ehtiyac vardımı?

- Deyirlər, əlimdən yel çəkməklə bilirsən, neyniklər? Övvəlcə insanların daha çox istifadə etdiyi yollar öyranilir, cığırlarla baxırlar. Çünki bilirlər ki, insanlar mənzil başına çatmaq üçün yaxın və asan yoldan istifadə edəcəklər. Cıva göra da gedlş-gəliş çox olan yolu asan yol kimi qurnalar. Bizimkilər neynir? Bizimkilər təxminən deyirlər ki, sən yaxın yolu gəy, uzaq yolla get. Hökm qoyur ki, bu sözü müzəq göstər. Mənca, qanet, sayı və telekanallara diqqət yönəmək lazımdır. Çünki dili işlandiyi ən çevik mahalda başlandı. Niyə? Çünki bazar iqtisadiyyatıdır, kimisə mezbur ədə bilmözsən ki, fal, kitab dükanı işlət, yaxud kitab al. Təbii ki, kitab dövrətin nazarətində olmalıdır. Söz var ha, gəlin, min dələ imamı ağlayanda, bir dələ də yazdı ağlayaq. Bakıda kitab dükanları var. Hesab elərmiram ki, her addımbaşı kitab mağazası olsa, ovu vərdişin sevilyesi yüksələcək. Qardaş, kitab axtaran onu tapır. XXI əsrdə yaşayırıq, kitab ələ bir tikanın, internetdən yüklayib oxuya da bilərsən. Bizdə problem kitab dükanı deyil, problem kitab oxumaqdır? Masala budur. Kitab dükanları kəfeyə, restorana çevrilibsə, demali, gəlir qatmayıqlı. Ən böyük problem odur ki, bizdə kitab dərci, satışı, yazarla nəşriyyatlar arasında münasibətlər inkişaf elamadlı.

- Bəzən qanc şair və yazarların klassiklərimizlə bağlı qeyri-sağlam, haqlıqatı əks etdirməyən, qərəzli təxqidlərinin şahidi olunuz. Bəzən isə bu yanaşmalar təxqid müstəvisindən çıxaraq təhqirə çevrilir. Hamin gərəksiz real və virtual cəmiyyətdə daş-qalaq olunurlar. Bəlkə, ela bu gənclər doğru danışırlar, sadəcə biz toplum olaraq klassiklərimizi bütləşdiririk?

- Aynat, ortadan bəy birinin adını yazma. Çünki onların adlarını yazdıqca, ela bilirlər böyük işlər görürlər. Ela gəlirlər ki, cəmiyyətdə söz və ideyalar sahibidirlər. Hamin gənclər arasında xastəlik yaxanb. Təbii ki, hamının asanlı təxqid etmək olar. Məsələn, Səməd Vurğun deyirdi ki, man Hüseyn Cavidin dilini başa düşə bilmirəm, Cavid da cavab verirdi ki, mən bela yazmam, san da gel, xala dilində yaz. Təbiidir, söylimək olar, amma təxqid olmaz. Bela davranışa ad tapib qoymaqda çətinlik çəkirəm. Gürüldür, söylimək deyə bilərsən, bu, bir mövqe qatanı yaxud ideya deyir deyib başqırsa basdığı maqamlara toxunsan, sani söyəcəklər, niyə yazırsan? Hamin gənclərdən bəzilərı meşhurlaşmaq istəyir. Düşünür ki, yox, bu yazım, hamı mandən danışacaq, mamı da adım feysbukdakı hallarım... Jurnalistlər mandan münasibət bəyanatı. Onda özləri ni böyük adam hesab edirlər. Masələ bundan ibarətdir. Məlumat dəlişir ki, onları hansısa qrup maliyyələdirir. Buna inanmıram. Sadəcə, onların təbəkəsi bəzədir və onlara baş qoşmaq lazım deyil. Gəlinlə, onları söyənlərin tərəfindəyəm. Qoy, söyüşünlər. Man yazıram ki, ay dost, bela elamək olmaz, amma onlar bununla düzəlmirlər. Söyülmələrdən, başqa yolu yoxdur. Biri yanımçlıq kompleksini tamamlamaq istəyir, biri başqasının kuyruna, tasirina düşüb

(Davamı səh.6)

Tənirəmiş jurnalist, sosioloq, Darəbağ mühacirəsi veteranı İlham Tumasın "Sherg.az"ə müsahibəsini təqdim edirik.

"Cümhuriyyət qurucularının məzarları yerində qalmalıdır"

İlham Tumas: "Bir türk dostumuz etiraf elədi ki, bizə Nuru Paşanı siz sevdirdiz"

İlham Tumas: "Bir türk dostumuz etiraf elədi ki, bizə Nuru Paşanı siz sevdirdiz"

Bu ilmaları yazmayan bir kişi hansısa əqli-qeyriliyin həddəsiən-dən saqqalıyla ayaqyolu tamizlayerdimi?

Bu manada Cümhuriyyət qurucuları ilə bağlı veyli işlər görülməlidir. Nəsib bəy Yusifbəyli ilə bağlı bizə hala da çox şeylər malum deyil. Onun ölüdürülməsi ilə bağlı müxtəlif versiyalar var. Fəxri van Xoyskinin da fəaliyyəti yaxşı araşdırılmayıb. Hesab edirəm ki, məlum sərəncamla görülücək işlər

"Bizdə problem kitab dükanı deyil, problem kitab oxumamaqdır"

xeyli qaranlıq məqamları aşkara çıxaracaq. Təkitlə gəlincə, istərdim ki, Cümhuriyyət qurucularının xatirəsinin əbədiləşməsi üçün "Cümhuriyyət parkı" salınsın. Bax, bu məsələ o sərəncamda yer alsa, daha yaxşı olar. Bela bir park salınmalıdır.

- Xarıcda dəfn olunan cümhuriyyətçilərin məzarlarının Azərbaycana gətirilməsi müzakira predmetidir. Sizcə, onların naşı və ya qabirlərini ölkəmizə gətirməya ehtiyac varmı?

- Rejissor dostumuz Tahir Ollyev deyir bir dafa Mixaylovun qabrinin Azərbaycana köçürülməsinin mümkünlüyü ilə bağlı xeyli kandi sakinləri ilə söhbətimiz oldu, dedilər ki, elə şey yoxdu, Mixaylo həm də bizim qohumnəmizdir, qoymanq qəraarsız. Bunu ona görə deyiram ki, Cümhuriyyət qurucularının məzarları orada qalmalıdır, amma onlara mütləq qulluq olunmalıdır, ziyarətlərdə əbədə ucadılmalıdır. Dövlət vəsait ayırmalıdır, məzarların üstü təmizlənməlidir. Avropada qabirlərin qalması üçün pul ödənilsən. Məsələn, bir neçə il önce Düdəngüinskinin məzarının vaxtı bitmişdi. Amq məzar dağıdılmalı idi. Onun qalması üçün o vaxt dostlar yığışdılar, pul toplandı

- Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının Dilçilik İnstitutu və Orfoqrafiya Komissiyasının bazı ədalətsiz yazılışına dəyişiklik edilməsinə dair təkliflər də son ayların ən aktual mövzularından-dir. Sizcə, indiki halda bu dəyişikliklərə ehtiyac vardımı?

- Deyirlər, əlimdən yel çəkməklə bilirsən, neyniklər? Övvəlcə insanların daha çox istifadə etdiyi yollar öyranilir, cığırlarla baxırlar. Çünki bilirlər ki, insanlar mənzil başına çatmaq üçün yaxın və asan yoldan istifadə edəcəklər. Cıva göra da gedlş-gəliş çox olan yolu asan yol kimi qurnalar. Bizimkilər neynir? Bizimkilər təxminən deyirlər ki, sən yaxın yolu gəy, uzaq yolla get. Hökm qoyur ki, bu sözü müzəq göstər. Mənca, qanet, sayı və telekanallara diqqət yönəmək lazımdır. Çünki dili işlandiyi ən çevik mahalda başlandı. Niyə? Çünki bazar iqtisadiyyatıdır, kimisə mezbur ədə bilmözsən ki, fal, kitab dükanı işlət, yaxud kitab al. Təbii ki, kitab dövrətin nazarətində olmalıdır. Söz var ha, gəlin, min dələ imamı ağlayanda, bir dələ də yazdı ağlayaq. Bakıda kitab dükanları var. Hesab elərmiram ki, her addımbaşı kitab mağazası olsa, ovu vərdişin sevilyesi yüksələcək. Qardaş, kitab axtaran onu tapır. XXI əsrdə yaşayırıq, kitab ələ bir tikanın, internetdən yüklayib oxuya da bilərsən. Bizdə problem kitab dükanı deyil, problem kitab oxumamaqdır? Masala budur. Kitab dükanları kəfeyə, restorana çevrilibsə, demali, gəlir qatmayıqlı. Ən böyük problem odur ki, bizdə kitab dərci, satışı, yazarla nəşriyyatlar arasında münasibətlər inkişaf elamadlı.

- Bəzən qanc şair və yazarların klassiklərimizlə bağlı qeyri-sağlam, haqlıqatı əks etdirməyən, qərəzli təxqidlərinin şahidi olunuz. Bəzən isə bu yanaşmalar təxqid müstəvisindən çıxaraq təhqirə çevrilir. Hamin gərəksiz real və virtual cəmiyyətdə daş-qalaq olunurlar. Bəlkə, ela bu gənclər doğru danışırlar, sadəcə biz toplum olaraq klassiklərimizi bütləşdiririk?

- Aynat, ortadan bəy birinin adını yazma. Çünki onların adlarını yazdıqca, ela bilirlər böyük işlər görürlər. Ela gəlirlər ki, cəmiyyətdə söz və ideyalar sahibidirlər. Hamin gənclər arasında xastəlik yaxanb. Təbii ki, hamının asanlı təxqid etmək olar. Məsələn, Səməd Vurğun deyirdi ki, man Hüseyn Cavidin dilini başa düşə bilmirəm, Cavid da cavab verirdi ki, mən bela yazmam, san da gel, xala dilində yaz. Təbiidir, söylimək olar, amma təxqid olmaz. Bela davranışa ad tapib qoymaqda çətinlik çəkirəm. Gürüldür, söylimək deyə bilərsən, bu, bir mövqe qatanı yaxud ideya deyir deyib başqırsa basdığı maqamlara toxunsan, sani söyəcəklər, niyə yazırsan? Hamin gənclərdən bəzilərı meşhurlaşmaq istəyir. Düşünür ki, yox, bu yazım, hamı mandən danışacaq, mamı da adım feysbukdakı hallarım... Jurnalistlər mandan münasibət bəyanatı. Onda özləri ni böyük adam hesab edirlər. Masələ bundan ibarətdir. Məlumat dəlişir ki, onları hansısa qrup maliyyələdirir. Buna inanmıram. Sadəcə, onların təbəkəsi bəzədir və onlara baş qoşmaq lazım deyil. Gəlinlə, onları söyənlərin tərəfindəyəm. Qoy, söyüşünlər. Man yazıram ki, ay dost, bela elamək olmaz, amma onlar bununla düzəlmirlər. Söyülmələrdən, başqa yolu yoxdur. Biri yanımçlıq kompleksini tamamlamaq istəyir, biri başqasının kuyruna, tasirina düşüb

(Davamı səh.6)

"Son vaxtlar intiharların artmasının səbəbi insanların biri-birinə qarşı çox amansız olmasıdır"

"Cümhuriyyət qurucularının məzarları yerində qalmalıdır"

(Övvəli səh.5)

- Qeyd edim ki, klassiklərə böhtan atanlar bunu daha çox sosial şəbəkələr üzərində həyata keçirirlər. Ümumiyyətlə, biz sosial şəbəkələrdən təyinatı üzrə istifadə edə bilirikmi? Bu, bizə nə verir?

- Mən yalnız feysbukdan istifadə edirəm. 5-6 ildir daxil olmuşam, amma bu vaxta qədər, nəzə deyərlər, nə feysbuk məni, nə də mən onu incitmişəm. Xətrimə də dəyən olmayıb. Açığını deyim ki, mediani feysbukdan izləyirəm. Dostlarımızın paylaşımlarına baxıram. Feysbukdan ziyan görməmişəm. Kim ziyan görübsə, o ona əsas verib, deməli, ziyana adekvat davranıb. Mən niyə ziyan görməliyəm ki? Hər kəs tərbiyəsinə, dünyagörüşünə, eqidəsinə, savadına uyğun davranır və ona uyğun da reaksiya görür: ya söyüş, ya tərif, ya qarğış, ya alqış qazanır. Sən niyə sosial şəbəkədə kiminsə haqqında heçliqəti əks etdirməyən, böhtan xarakterli status yazırsan ki, sonda da söyülürsən?

- Ötənlərdə gənclər arasında sosial sorğu keçirirdim. Sualım bu idi: gənclər niyə elm, təhsil və kitabdan uzaq düşürlər? Tələbələrdən biri ağrılı bir cavab verdi. Söyladi ki, ağar intellektual bir professor 3 ildir bir kostyumdan çıxa bilmirsə, pencək və köynəyinin boynu, biləkləri yuyulmaqdan didilibsə, biz niyə kitabın qulpundan yapışmalıyıq?! Əksər gənclər bu düşüncədə idi. Sizcə, elm, təhsil və maarifçiliklə bağlı nələr edilməlidir ki, gənclər bu sayaq düşüncəsin və öz parlaq gələcəklərini məhz elm, təhsil və ədabiyyat sahəsində görsünlər?

- Kitab oxumaq, mütaliə etmək, elm arxasınca getmək hobbi deyil, bu bir həyat yoludur. Gənc elə düşünürsə ki, (burada elm adamlarına verilən qiymətdən, daha doğrusu, qiymətsizlikdən söhbət gedir) professor didilmiş kostyumda qalıbsa, bu artıq nə professorun, nə də elmin günahıdır. Bu, elm adamlarına göstərilən qayğısızlığın nəticəsidir. Azərbaycanı elm, texniki tərəqqi, iqtisadi inkişaf xilas edəcək. Cavid neca yazmışdı?

Turana qılıncdan daha kəskin, ulu qüvvət
Yalnız mədəniyyət, mədəniyyət, mədəniyyət!

Mədəniyyət yalnız çalıb-oxumaq deyil ki... Mədəniyyət həm də bir elmdi, texniki tərəqqidi, güclü ordudu, millət kimi digərlərinin yanında alnıaçıq dayanmaq, rüşvətsiz cəmiyyət qurmaq, qalib olmaqdı!

- Gənc şair və yazıçılarımız arasında intihar edənlərin sayı artır. Sizcə, bu, nə ilə bağlıdır?

- Baxın, psixoloq Dayanət Rzayev də intihar etdi. Fransız yazıçı Alber Kamyu yazırdı ki, fəlsəfənin ən ümdə işi "insan niyə intihar edir" sualına cavab tapmaq olmalıdır. İntihara fərdi yanaşmaq lazımdır. Adam var ki, qız onu sevmədiyinə göre, adam var pulsuzluqdan, adam var kimlərsə borcu olduğu üçün intihar edir. Adam var, müxtəlif uyuşdurucu maddələr qəbul edib, adam da var doğmasının ilkisinə dözməyib intihar edir. Yazıçı, şair də insandı. Ernest Heminquey də, Qorki də intihar edib. Yesenninin də, Mayakovskinin də intihar etdiyi bildirilir. Düşünürəm, son vaxtlar intiharların artmasının səbəbi. İnsanların biri-birinə qarşı çox amansız olmasıdır. Canlı ünsiyyət itib. Elə bil insanlar cəngəllik qanunları ilə yaşayır, heç kim özünün haqq, ya nahaq bildiyi payından bir qətrə belə vaz keçmək istəmir, adamlar paylaşmaq hissini, sevgini, mərhəməti unudurlar.

- İnsanların biri-birinə qarşı laqeydliyi, ilk fürsətdə aldadıb əlində olanı qoparma niyyəti nədən irəli gəlir?

- Bunun da müxtəlif səbəbləri var. Birincisi, etiraf etməliyik ki, toplum olaraq xarakterimizdə naqisliklər var. Ola bilsin, müstəqilliklən sonra azad bazar və kapitalizm dünyasına sürətlə keçid etdik. Balaca insanlar oradan baxıb yeni-yeni xoşa gəlməyən xüsusiyyətlər axz edirlər. Amma xüsusiyyətlərimizdəki bəzi qüsurlarımızı düzəltməliyik. Və hesab edirəm ki, burda mütləq inzibati qərarlar rol oynayacaq. İnsanları tərbiyə eləməyin ən gözəl yolu qanunların sərtliyi və ayrıseçkiliyə yol vermədən tətbiqidir. Düşüncəmə görə, xalq materialdı, onu yonub yaxşı bir heykel - sənət əsəri də düzəltmək olar, yonmayıb köntöy bir material kimi qoymaq da.

- Bir az da öz sahəmizin - medianın problemlərindən söz açaq. Son aylar hərbi jurnalistikanın inkişaf etdirilməsi ilə bağlı çağırışlar edilir. Çünki Müdafiə Nazirliyi (MN) onlara istinad olmadan hər hansı bir cəbhə xəbərinin yayılmasının ziyanlı olduğunu iddia edir. Media isə MN-ni xəbərləri gizlətməkdə, bəzən ləngitməkdə ittiham edir... Hətta elə hallar olub ki, ordumuz şəhid verib, feysbukda şəhidin dəfni ilə bağlı videogörüntülər yayılır, amma yenə də MN xəbəri vermayib...

- Düşünürəm, hər hansı hadisə ilə bağlı xəbəri birinci elə Müdafiə Nazirliyi yaymalıdır. İndiki dövrdə heç nəyi gizlətmək olmur. Bu mənada ilk xəbər MN-dan gəlsə, dezinformasiyaların qarşısı alınar. MN bu xəbəri yaysa, ona istinad olunar və biliner ki, bu, sahih xəbərdir. Rəsmi xəbər olmayan yerdə təbii ki, dedi-qodu və şayialar yayılacaq. MN bunun qarşısını almalıdır.

- Əksəriyyət - hakim, fəhlə, müğənni, fermer, sahibkar, müəllim, deputat, nazir və s. mediadan narazılıq ifadə edir. Sizcə, səbəb nədir?

- Əksər hallarda onlar tamam başqa jurnalistlərdən danışır. Onlar bizim çalışdığımız media orqanlarından bəhs etmirlər. Çünki o jurnalistlərin çoxunun ancaq adları jurnalistdi. Bu, onların müharibasidir. Bunun Azərbaycanda ciddi jurnalistika ilə məşğul olanlara heç bir aidiyyəti yoxdur. Hansısa müğənninin kiminləsə şəkil çəkdirməsi, kiminləsə sevgili olması haqda xəbər sənin, mənim nəyimə lazımdır? Onların öz sayları, mətbəxləri və mətbuatları var.

Söhbətləşdi: Ayyat Əhməd